

राष्ट्रध्वजाच्या उचित सन्मानाबाबत.

महाराष्ट्र शासन

गृह विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक: रिट याचिका-०११२/२८७/प्र.क्र.७८/विशा १ अ

७ वा मजला, जागतिक व्यापार केंद्र, कफ परेड, मुंबई-५.

दिनांक : ०१ जानेवारी, २०१५

वाचा -

- १) शासन परिपत्रक क्रमांक ०३१३/७१४/प्र.क्र.६२/विशा १ अ, दि. १४.६.२०१४.
- २) जनहित याचिका क्र.१०३/२०११ बाबत मा.उच्च न्यायालय, मुंबई यांनी दि.०४.८.२०१४ व दि. २९.९.२०१४ च्या सुनावणीत दिलेले निदेश.

परिपत्रक -

दरवर्षी २६ जानेवारी, १५ ऑगस्ट, १ मे, इतर राष्ट्रीय कार्यक्रम, महत्वाचे सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रिडा सामन्यांच्या वेळी विद्यार्थी व नागरिकांकडून कागदाच्या व प्लास्टीकच्या राष्ट्रध्वजांचा वापर करण्यात येतो. सदर कार्यक्रम पार पडल्यानंतर फाटलेले कागदी राष्ट्रध्वज तसेच प्लास्टिकचे राष्ट्रध्वज मैदानात, रस्त्यावर तसेच कार्यक्रमाच्या ठिकाणी इतरततः पडलेले असतात. असे राष्ट्रध्वज पायदळी तुडविले जातात. त्यामुळे राष्ट्रध्वजाचा अवमान होतो. राष्ट्रध्वजाचा उचित सन्मान राखण्यासाठी भारतीय ध्वज संहितेच्या (Flag Code of India) कलम १.२ ते १.५ मध्ये राष्ट्रध्वजाच्या उचित वापराबाबत खालीलप्रमाणे तरतूद आहे.

- 1.2 The National Flag of India shall be made of hand spun and hand woven wool/cotton/silk khadi bunting.
- 1.3 The National Flag shall be rectangular in shape. The ratio of the length to the height (width) of the Flag shall be 3:2.
- 1.4 The standard sizes of the National Flag shall be as follows:-

Flag Size No.	Dimensions in mm
1	6300 x 4200
2	3600 x 2400
3	2700 x 1800
4	1800 x 1200
5	1350 x 900

6	900 x 600
7	450 x 300
8	225 x 150
9	150 x 100

1.5 An appropriate size should be chosen for display. The flags of 450 x 300 mm size are intended for aircrafts VVIP flights, 225 x 150 mm size for motor-cars and 150 x 100 mm size for table flags.

२. भारतीय ध्वजसंहितेच्या कलम 2.2(x) व 2.2(xiii) मध्ये खराब झालेल्या, माती लागलेल्या राष्ट्रध्वजाची कशा प्रकारे विल्हेवाट लावावी याबाबतची तरतूद नमूद असून ती खालीलप्रमाणे आहे.

2.2(x) The Flag made of paper may be waved by public on occasions of important national, cultural and sports events. However, such paper Flags should not be discarded or thrown on the ground after the event. As far as possible, it should be disposed of in private consistent with the dignity of the Flag.

2.2(xiii) When the Flag is in a damaged or soiled condition, it shall be destroyed as a whole in private, preferably by burning or by any other method consistent with the dignity of the Flag.

३. भारतीय ध्वजसंहितेमध्ये दिलेल्या तरतुदीनुसारच राष्ट्रध्वजाचा वापर करणे तसेच खराब झालेल्या, माती लागलेल्या राष्ट्रध्वजाची विल्हेवाट लावणे आवश्यक आहे. परंतु, तसे होत नसल्याने राष्ट्रध्वजाचा अवमान होत असल्याचे निर्दर्शनास आल्याने, जनहित याचिका क्र. १०३/२०११ मध्ये मा. उच्च न्यायालयाने राष्ट्रध्वजाच्या वापराबाबत दि. २९.९.२०१४ रोजी दिलेल्या निदेशानुसार खालीलप्रमाणे सूचना देण्यात येत आहेत.

१. ध्वजसंहितेच्या कलम 2.2(x) मधील प्रयोजनासाठीच कागदी राष्ट्रध्वज वापरता येतो. प्लास्टिकच्या राष्ट्रध्वजाच्या वापराबाबत ध्वजसंहितेमध्ये काहीही नमूद नाही. याचा विचार

करता ध्वजसंहितेच्या तरतुदीचे पालन करावे. तसेच, कोणीही प्लास्टिकच्या राष्ट्रध्वजाचा वापर करू नये.

२. कागदी राष्ट्रध्वजाचा वापर ध्वजसंहितेच्या तरतुदीमध्ये नमूद केल्यानुसारच करावा.
३. सर्व जिल्हाधिकारी यांनी प्लास्टिक व कागदी राष्ट्रध्वजांचा वापर थांबविण्यासाठी जनजागृती करण्याकरीता जिल्हा व तालुका पातळीवर समित्या स्थापन कराव्यात. जिल्हाधिकारी व तहसिलदार यांनी अशासकीय संस्था, विद्यार्थी, स्थानिक केबल ऑपरेटर्स व प्रसार माध्यमांच्या मदतीने जनजागृती करण्याबाबत शासनाच्या दि. १४.६.२०१४ च्या परिपत्रकामध्ये दिलेल्या निदेशांचे अनुपालन होईल याची निश्चिती करावी व त्याबाबतचा अनुपालन अहवाल शासनास सादर करावा.
४. सर्व जिल्हाधिकारी व जिल्हा माहिती अधिकारी यांनी राष्ट्रध्वजाच्या उचित वापराबाबत केंद्र शासनाच्या गृह मंत्रालयाने प्रसिद्धीस दिलेल्या जाहिरातीच्या धर्तीवर प्रत्येक वर्षी १५ ऑगस्ट व २६ जानेवारी पूर्वी सर्व महत्त्वाच्या वृत्तपत्रांमध्ये मराठी व हिंदी भाषांमध्ये जाहिरात प्रसिद्ध करावी तसेच इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांद्वारेही पुरेशी प्रसिद्धी घावी.
५. दरवर्षी २६ जानेवारी, १५ ऑगस्ट, १ मे, इतर राष्ट्रीय कार्यक्रम, महत्त्वाचे सांस्कृतिक कार्यक्रम व क्रिडा सामन्यांच्या वेळी विद्यार्थी व नागरीकांकडून राष्ट्रध्वजाचा वापर करण्यात येतो. कार्यक्रम पार पडल्यानंतर खराब झालेले, माती लागलेले राष्ट्रध्वज मैदानात, रस्त्यावर तसेच कार्यक्रमाच्या ठिकाणी इतरस्तत: पडलेले राष्ट्रध्वज गोळा करून ते तालुका व जिल्हा स्तरावर निर्माण करण्यात आलेल्या यंत्रणेस सुपूर्द करण्याचे अधिकार अशासकीय संस्था तसेच इतर संघटनांना याव्दारे देण्यात येत आहेत. त्यांनी सदर राष्ट्रध्वज जिल्हाधिकारी व तहसिलदार यांच्याकडे सुपूर्द करावेत.
६. अशासकीय संस्था, इतर संघटनांनी तसेच नागरिकांनी सुपूर्द केलेल्या राष्ट्रध्वजांची जिल्हाधिकारी व तहसिलदार यांनी खालीलप्रमाणे विल्हेवाट लावावी.

“खराब झालेले, माती लागलेले राष्ट्रध्वज गोणी किंवा कपड्यामध्ये व्यवस्थित बांधून शिवून बंद करावे. अशा प्रकारे बांधलेले राष्ट्रध्वज सूर्यास्तानंतर व सूर्योदयापूर्वी जिल्हाधिकारी व तहसिल कार्यालयांमध्ये वरिष्ठ अधिका-यांच्या देखरेखीखाली स्वच्छ जागेत सन्मानपूर्वक जाळून नष्ट करावेत. हे करतांना उपस्थित सर्वांनी उभे रहावे व ते पूर्णपणे जळून नष्ट होईपर्यंत ती जागा सोडू नये.”

७. खराब झालेल्या राष्ट्रध्वजांची विल्हेवाट लावण्यासाठी तालुका व जिल्हा पातळीवर केलेल्या उपरोक्त व्यवस्थेबद्दल सर्व जिल्हाधिकारी व तहसिलदार यांनी सर्व शासकीय कार्यालये, अर्धशासकीय कार्यालये, स्थानिक प्राधिकरणे व शैक्षणिक संस्था यांना अवगत करावे.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा संकेताक २०१५०९०९९५०६५२९४२९ असा आहे. हे परिपत्रक डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(भा. बा. इंगळे)

कक्ष अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव.
२. मा. मुख्यमंत्री (गृह) यांचे अपर मुख्य सचिव.
३. मा. मंत्री, मा. राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव (सर्व).
४. मा. विधानसभा / विधानपरिषद सदस्य (सर्व).
५. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
६. अपर मुख्य सचिव, गृह विभाग, मुंबई.
७. पोलीस महासंचालक, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई.
८. सर्व अपर मुख्य सचिव / सर्व प्रधान सचिव / सर्व सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
९. सचिव, विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
१०. महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय.
११. आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व).
१२. विभागीय आयुक्त (सर्व).
१३. जिल्हाधिकारी तथा जिल्हादंडाधिकारी (सर्व).
१४. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व).
१५. पोलीस आयुक्त (सर्व).
१६. परिक्षेत्रीय विशेष पोलीस महानिरीक्षक (सर्व).
१७. जिल्हा पोलीस अधीक्षक (सर्व).
१८. जिल्हा माहिती अधिकारी (सर्व).
१९. प्रबंधक, मूळ शाखा उच्च न्यायालय, मुंबई (पत्राने).

२०. प्रबंधक अपील शाखा उच्च न्यायालय, मुंबई (पत्राने).
२१. मुख्याधिकारी, नगरपरिषद (सर्व).
२२. निवड नस्ती, कार्यासन विशा-१अ, गृह विभाग.